

VU Research Portal

Education for Peace or War

van Ommering, E.I.

2020

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van Ommering, E. I. (2020). *Education for Peace or War: Everyday interfaces between formal schooling and political conflict in Lebanon*. [PhD-Thesis - Research and graduation internal, Vrije Universiteit Amsterdam].

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Education for Peace or War

Everyday interfaces between formal schooling and political conflict in Lebanon

Dissertatie verdedigd aan de Vrije Universiteit Amsterdam op 27 januari 2020

Erik van Ommering | ommerik@protonmail.com

Nederlandse samenvatting

Formeel schoolonderwijs wordt stevast geassocieerd met economische vooruitgang, duurzame ontwikkeling, goed bestuur ('good governance') en gelijkheid tussen vrouwen en mannen. Speciaal in conflictgebieden wordt onderwijs ook gerelateerd aan het bevorderen van mensenrechten, stabiliteit en vrede. Onder verwijzing naar deze, en andere, verdiensten van onderwijs hebben internationale organisaties, overheden en NGO's zich tot doel gesteld om in 2030 wereldwijd alle kinderen basisonderwijs te laten genieten. Deze inspanning werpt in hoge mate haar vruchten af: 91 procent van de kinderen in de basisschoolleeftijd gaat momenteel naar school, vergeleken met slechts 50 procent in 1950. Kosten noch moeite worden gespaard om ook de resterende 9 procent – in totaal zo'n 63 miljoen kinderen - te bereiken in 2030.

Tegen deze achtergrond klinken er ook kritische geluiden die waarschuwen dat formeel onderwijs niet noodzakelijk alleen een aanjager van vooruitgang en vrede is, maar ook de capaciteit herbergt om politieke scheidslijnen, sociale uitsluiting, en culturele onderdrukking te bestendigen en aan te wakkeren. Het risico dat onderwijs negatieve sociaal-politieke ontwikkelingen in stand houdt of versterkt is in het bijzonder aanwezig in conflictgebieden, waar scholen als instrument kunnen worden ingezet bij gewelddadige pogingen om gezag, legitimiteit en macht te vergaren.

De combinatie van enerzijds enorme investeringen in universeel basisonderwijs, en anderzijds de onzekerheid over hoe dit zich verhoudt tot de dynamiek van politiek conflict, legt de urgentie van nader onderzoek bloot. Het huidige wetenschappelijke onderzoek in het veld van onderwijs en ontwikkeling, echter, is veelal ingegeven door beleidsvraagstukken in plaats van een meer fundamentele, kritische bevraging van de basisprincipes van moderne onderwijssystemen en hun potentiële verband met ongelijkheid en geweld. Deze dissertatie richt zich echter juist op facetten van formeel onderwijs die doorgaans als dusdanig

vanzelfsprekend worden gezien dat ze nauwelijks of niet bevraagd worden: zo neem ik de alledaagse werkelijkheid van basisonderwijs en politiek geweld onder de loep zoals die wordt ervaren door leerlingen en leraren in Libanon. Dit land wordt gekenmerkt door complexe vormen van langdurig conflict en tegelijkertijd door een hoge participatiegraad in het primair onderwijs, waardoor het een zeer relevante, paradigmatische onderzoekscasus biedt. Door de perspectieven van leerlingen en docenten centraal te stellen in methodologie en analyse, maak ik duidelijk hoe de schoolgang samenhangt met dagelijkse manifestaties van huidige en voorgaande conflicten, sociaal-politieke en economische dynamieken in lokale schoolgemeenschappen, alsmede het intergenerationele samenspel dat sociale segregatie en politieke verdeeldheid voortbrengt. Dit proefschrift brengt daarnaast inzichten samen uit de antropologie van kinderen, onderwijswetenschap, geschiedenis en *memory studies*, *transitional justice*, en conflict- en vluchtelingenstudies. Op deze manier beoog ik enkele opvallende disciplinaire leemtes te overbruggen die een holistisch begrip van de rol van onderwijs in conflictgebieden, in de weg staan.

Het verzamelen van onderzoeksdata vond plaats tussen 2007 en 2013 op basis van een inductieve, ethnografische methodologie. Deze was gericht op een *bottom-up* analyse van complexe en dynamische processen die ik in kaart bracht op basis van verschillende types onderzoeksdata. Daarbij richtte ik mij op het vastleggen van gebeurtenissen door de tijd heen en op het nastreven van een ‘emic’ (door de ogen van een *insider* gezien) begrip van het sociaal-politieke leven zoals dat wordt vormgegeven binnen en tussen generaties. De methodes omvatten participerende observatie, semi-gestructureerde interviews, visuele en creatieve methodes, focusgroepen, het maken van plattegronden, alsook school- en dorpsbezoeken, naast literatuurstudie. Hoewel deze methodologie een rijkgeschakeerd begrip oplevert van de alledaagse praktijk van lesgeven en leren in specifieke – van conflict doortrokken – gemeenschappen in Libanon, pretendeert deze studie niet een alomvattende analyse van het Libanees onderwijssysteem te geven, noch een representatief beeld van onderwijs in conflictgebieden in het algemeen. Daarentegen werpt dit proefschrift licht op de processen en factoren die bepalend zijn voor de praktijk en de uitkomsten van onderwijs in conflictgebieden, zij het dat de vorm en mate afhankelijk is van elke specifieke context. Begrip van deze factoren is van onmisbaar belang voor onderzoekers, beleidsmakers en spelers in de praktijk als het gaat om kritische reflectie op de onder hen heersende ideeën, methodologieën en interventies.

De dissertatie bestaat uit een inleiding, zeven hoofdstukken en een afsluitende conclusie. De inleiding behandelt de achtergrond van de studie en haar centrale concepten en

onderzoeksvragen. Daarnaast biedt het een kort overzicht van de geschiedenis van Libanon, een beschrijving van de methodologie en een samenvatting van de bevindingen. De daarop volgende hoofdstukken behandelen, achtereenvolgens, kind-georiënteerde onderzoeksmethoden; ervaringen van kinderen met conflict en formeel onderwijs; het doceren in gemeenschappen die door conflict getroffen zijn; het verwerken van herinneringen aan eerdere conflicten en de rol van *transitional justice*; geschiedkundig onderwijs; pedagogische antwoorden op politieke strijd; en geslaagde voorbeelden van onderwijspraktijk. Aan de hand van de onderzoeksbevindingen werpt een afsluitend hoofdstuk licht op de meest prominente trends in het huidige veld van onderwijs en ontwikkelingsvraagstukken. Ook biedt dit laatste hoofdstuk een aanzet tot mogelijk vervolgonderzoek en beleidshervorming. Met uitzondering van de inleiding en conclusie zijn alle hoofdstukken *peer-reviewed* en eerder gepubliceerd als artikel in academische tijdschriften of als hoofdstuk in geredigeerde bundels.

Hoofdstuk 1 biedt een pleidooi voor een epistemologische en methodologische benadering waarbij de waarnemingen en ervaringen van kinderen centraal worden gesteld in methodologie, ethiek en analyse. Vooral bij studies naar conflictsituaties worden kinderen nog steeds vooral als passieve slachtoffers van geweld en ontbering gezien. Deze benadering is productief noch waarheidsgetrouw. Het hoofdstuk bepleit daarom een benadering waarbij kinderen worden gezien als actieve verstaanders van, en deelnemers aan cultuur en samenleving, waarmee recht wordt gedaan aan hun creativiteit, vindingrijkheid, veerkracht en participatie.

In lijn met dit methodologisch uitgangspunt toont hoofdstuk 2 aan hoe kinderen in de leeftijd van acht tot vijftien jaar omgaan met de gevolgen van gewelddadig conflict in hun alledaagse leven - op school, thuis, online en op straat. Dit hoofdstuk toont aan hoe gewelddadig conflict geworteld is in, en weerspiegeld wordt door, alledaagse interacties in de sociale, pedagogische en fysieke omgeving. De onderzoeksdata laten zien hoe jonge mensen zich, naarmate ze opgroeien, afkeren van actieve maatschappelijke betrokkenheid, steeds machtelozer voelen, en soms overweldigd weten door een gevoel van apathie ten opzichte van sociale en politieke verandering. Dit komt tot uiting in een vertoog waarin conflict wordt genormaliseerd en waarbij toekomstig geweld gezien wordt als onvermijdelijk en soms zelfs legitiem.

Hoofdstuk 3 bevraagt het wijdverbreide vertrouwen dat academici, beleidsmakers en *practitioners* stellen in de capaciteit van leerkrachten om veranderingen te bewerkstelligen in door conflict getroffen schoolklassen. Ik toon aan hoe politiek conflict tot uitdrukking komt

in onzekere arbeidsvoorwaarden, een gebrek aan collegialiteit en erkenning, politieke druk vanuit ouders en studenten, beperkte mogelijkheden om in het reine te komen met conflictervaringen en een gebrek aan professionele ontwikkeling. Aanzetten tot hervorming en verandering hebben geen kans van slagen zolang leerkrachten onvoldoende worden toegerust, gemotiveerd, gewaardeerd en ondersteund in hun pogingen om de stress, druk en onzekerheid die hun persoonlijke en professionele leven met zich meebrengt, draagbaar te maken. Doordat het werk van onderwijzers bovendien wordt gepresenteerd – en toegerust – als slechts een apolitieke, technische bezigheid, in plaats van een alledaagse en complexe uiteenzetting met diverse manifestaties van sociaal-politieke strijd, kunnen leerkrachten onmogelijk de hoge verwachtingen van maatschappelijke verandering waarmaken.

Hoofdstukken 4 en 5 tonen aan dat de potentie van formeel onderwijs om verandering in gang te zetten in conflictsituaties niet begrepen kan worden zonder hierbij actief in te gaan op vraagstukken rondom geschiedschrijving, herinnering en sociale rechtvaardigheid. Hoofdstuk 4 illustreert het collectieve geheugen waar jongeren vanaf jonge leeftijd mee te maken krijgen in Libanon. Het hoofdstuk gaat in op een van 's lands grootste dilemma's: hoe om te gaan met de herinnering aan mensen die verdwenen tijdens eerdere burgeroorlogen. Hierbij moet een haast onmogelijke balans gevonden worden tussen enerzijds de roep om rechtvaardigheid en verantwoording, en anderzijds de behoefte aan verzoening. De Libanese staat, en daarmee de samenleving, lijken niet in staat om een van beide uitersten te realiseren, laat staan een balans te vinden. Dit noopt jonge mensen hun oor te luisteren te leggen bij partijdige bronnen waarin een lezing van de geschiedenis wordt uitdragen die sektarische leiders, martelaren en militiestrijders centraal stelt, als gevolg waarvan vraagstukken rond sociale rechtvaardigheid buiten beeld blijven.

De afwezigheid van de staat bij het schrijven van conflictgeschiedenis is ook zichtbaar in de schoolboeken: hierin eindigt de Libanese geschiedenis bij de onafhankelijkheid in 1943. Hoofdstuk 5 bespreekt hoe leerlingen worden geconfronteerd met het stilzwijgen rond beslissende onderdelen van de nationale geschiedenis (zoals de burgeroorlog tussen 1975 en 1990), welke echter sterk doorwerken in het heden. Naast de lacunes in leermiddelen zijn docenten doorgaans zelf ook niet bereid om pijnlijke of controversiële passages uit de geschiedenis te behandelen, wat mede ingegeven is door het gebrek aan training in het omgaan met multi-perspectiviteit in het klaslokaal. In lijn met hoofdstuk 4 toon ik aan dat het vermijden van conflict op school de ruimte laat aan alternatieve, niet zelden sektarische perspectieven op historisch en hedendaags conflict om het perspectief dat kinderen en

jongeren ontwikkelen te bepalen. Hierdoor komen zij opnieuw terecht bij narratieven die haaks staan op waarden van inclusiviteit en rechtvaardigheid.

Hoofdstuk 6 voert de studie terug naar het raakvlak tussen formeel onderwijs en gewelddadig politiek conflict, waarbij wordt ingegaan op de invloed die de oorlog van 2006 tussen Israël en Hezbollah had op het dagelijks leven, leren en doceren. Het hoofdstuk legt de tweestrijd bloot tussen enerzijds de wens om de school vrij te houden van tweespalt en spanning, en anderzijds de erkenning dat de enige manier om een negatieve spiraal van geweld en instabiliteit te doorbreken is, deze nadrukkelijk ter discussie te stellen en van alternatieve perspectieven te voorzien. Het hoofdstuk staat ook stil bij het gemak van kinderen om dwars door sociale segregatie verbindingen aan te gaan en vriendschappen te sluiten, waarbij juist ouders denkbeelden van gelijkheid blijken te bestrijden. Zo tekent zich een intergenerationele dynamiek waarin jongeren een dynamiek van sektarisme en verdeeldheid worden binnengezogen.

Hoofdstuk 7 legt een verbinding tussen onderzoek en praktijk door dieper in te gaan op de manier waarop onderwijs wordt ingezet in het beleid en de praktijk van de humanitaire response op de Syrische vluchtelingencrisis die Libanon sinds 2011 in haar greep houdt. Dit voorbeeld illustreert de bevindingen uit eerdere hoofdstukken, waaronder de beperkte mate waarin beleid verankerd is in de dagelijkse realiteit en behoeftes van leerlingen en docenten, de neiging van scholen om maatschappelijke tegenstelling te reflecteren, en de overweldigende aandacht die uitgaat naar kwantitatieve indicatoren in plaats van naar de kwaliteit van onderwijs. Het hoofdstuk bevat aanbevelingen om formeel onderwijs aan vluchtelingen in te richten op een manier die leerlingen en docenten daadwerkelijk verder helpt: door een antwoord te formuleren op de cognitieve, sociale en emotionele behoeftes van leerlingen, door docenten permanente training en ondersteuning te bieden, door ouders en verzorgers bij het onderwijs te betrekken, en door inclusieve en laagdrempelige vormen van onderwijs aan te bieden. Het hoofdstuk staat ook stil bij het belang van het verwerven van draagvlak voor een holistische en kwalitatieve benadering van onderwijs in crisissituaties en bij de noodzaak tot passend beleid en regelgeving.

De rode draad die door de hoofdstukken loopt is dat gewelddadig politiek conflict zich uit als een voortdurend aanwezige onderstroom van pijnlijke, onverwerkte herinneringen, een gebrek aan politieke verantwoordingszin en sociale gerechtvaardigdheid in het leven van alle dag, uitputting en teloorgang van de natuurlijke leefomgeving, en de afwezigheid van algemeen toegankelijke sociaal-economische vangnetten. De daarmee verband houdende onzekerheden worden weggenomen noch aangepakt in het formele onderwijs; in tegendeel,

ze ontmoeten veelal vermijding en onvermogen waardoor jong en oud niet anders kunnen dan terug te vallen op ondemocratische, sektarische waarheden die een web van voortdurende afhankelijkheid produceren – niet slechts in materieel opzicht, maar evenzeer waar het gaat om het vormen en verspreiden van geloofwaardige perspectieven op de maatschappij van vandaag. Dat is dan ook wat veel van de deelnemers aan dit onderzoek vreesden en verafschuwden, en zagen als de tragische dynamiek achter de ogenschijnlijk vicieuze cirkel van conflict en het wijdverspreid gebrek aan *accountability* en positieve ontwikkeling.

Het slot van de dissertatie behandelt het gedachtegoed achter, en hogere doelen van, internationaal onderwijsbeleid in het licht van de bevindingen van deze studie. Ik belicht het ontstaan van een uniform vertoog over onderwijs in crisissituaties, waarbij technische oplossingen geacht worden een bijdrage te leveren aan het oplossen van politieke problemen rond democratisering, vrede en duurzaamheid. Ik betoog dat een te groot vertrouwen in technische oplossingen, hand in hand met een veronachtzaming of ontkenning van het politieke karakter van formeel onderwijs, leidt tot beleid dat voorbijgaat aan de fundamentele oorzaken van ongelijkheid, instabiliteit en geweld. Als gevolg daarvan zullen de nu overheersende wereldwijde onderwijsagenda's (waaronder de *Sustainable Development Goals* van de Verenigde Naties) maar nauwelijks hun doelstellingen op het vlak van politieke verandering kunnen behalen, ongeacht de enorme investeringen die worden gedaan ten einde universeel basisonderwijs te realiseren. Deze dissertatie suggereert zelfs dat a-politiek onderwijs, waarbij prangende kwesties rond politiek, conflict, geschiedschrijving en rechtvaardigheid worden uitgesloten, juist bijdraagt aan het voortbestaan van onrechtvaardigheid en geweld.

De dissertatie roept op om onderzoek, beleid en praktijk te wortelen in de geleefde realiteit van politiek geweld en onderwijs in conflictgebieden. Er zal een methodologische verschuiving plaats moeten vinden waarbij meer aandacht uitgaat naar het overbruggen van disciplines, en de perspectieven en ervaringen van leerlingen en docenten een hogere prioriteit krijgen. In de tweede plaats moet onderwijs meer in verband wordt gebracht met inzichten in de manier waarop politieke loyaliteit en verantwoordelijkheidszin, alsmede collectieve herinnering, worden geproduceerd in inter- and intragenerationele processen. In de derde plaats dienen we dominante onderwijsparadigma's te bevragen en herzien, met name op het gebied van statelijk gezag over het formele onderwijs – in het bijzonder in samenlevingen waarin staatsgezag controversieel is of verbonden is aan een sociaal-politieke realiteit van pluraliteit, geweld, corruptie en onrechtvaardigheid. In het algemeen is het hoogstnoodzakelijk om het politieke karakter van onderwijs te erkennen en in stelling te

brengen, en daar alle relevante componenten van formeel onderwijs bij te betrekken, inclusief instituties, leerdoelen, lesprogramma's, pedagogiek, en de fysieke leeromgeving. Op die manier kunnen nieuwe generaties leerlingen toegerust worden om bij te dragen aan meer democratische, duurzame en rechtvaardige samenlevingen.